

Az Evangélikus Országos Könyvtár korai történetének vázlata

A könyvtárak 21. század eleji története szólhat majdan arról, hogyan illeszkedtek bele a gyűjtemények a digitális világba, milyen átalakulásokon, illetve integrációkon mentek keresztül, hogyan tudták korszerűen elhelyezni helyigényes állományukat, hogyan tudták szakmai munkájukat végezni a látogató- vagy tudásközpont részeként, hogyan tudták megőrizni és fejleszteni az egyedi és máshol el nem érhető szolgáltatásaikat.

A nagy változások előtt többek között két szakmai szempontot nem szabadna figyelmen kívül hagyni: az adott könyvtár évszázadok alatt kialakult gyűjtőkörét, és az ezzel kapcsolatos őrzés–feltárás–szolgáltatás feladatát. A könyvtár törzsanyagát (nem csak a szorosabb értelemben vett muzeális anyag értendő ezen!) fokozottan kell védeni és megfelelően kell szolgáltatni. A törzsanyagban lévő dokumentumok ugyanis legtöbbször a legszorosabb gyűjtőkörbe, a történetileg kialakult állományba és nemzeti kulturális örökségünkbe tartoznak. A törzsanyag részét képezhetik azok a hagyatékok is, amelyek ugyan nem tartoznak a könyvtár gyűjtőkörébe, de valamilyen szempontból a történetileg fokozatosan kiépülő állomány szerves részévé váltak. A könyvtár történetének és állományának minél mélyebb feltárása segítheti a tisztánlátást és egy-egy könyvtár jövőképeinek a helyes megalkotását.

Mályusz Elemér 1952-ben úgy látta, hogy lehetőség nyílt olyan evangélikus központi könyvtár létrehozására, amely a „lehető teljességgel magába foglalja mindazt, ami a magyar evangélikusság életére vonatkozik.”¹ Ezt a központi könyvtárat ma Evangélikus Országos Könyvtárnak nevezik. Mátyóki János legutóbbi könyvtártörténeti összefoglalásában utal az EOK küldetésnyilatkozatára: „...a könyvtár a hazai és a magyar nyelvű evangélikusságra vonatkozó könyvek és periodikumok lehető legteljesebb begyűjtésére törekszik.”² Az EOK céljának és feladatának megfelelően tehát elsősorban a magyar evangélikusság múltjára és jelenére vonatkozó, nyomtatásban megjelent magyar és idegen nyelvű dokumentumokat gyűjti.³ Noha sok a hiány és nem volt szerves a fejlődés, az EOK gazdag evangélikus és művelődéstörténeti anyagával jelentős történeti gyűjteménnyé vált az évszázadok során.⁴

Az evangélikus országos gyűjtemények jelenleg folyó átalakítása kapcsán a Magyarországi Evangélikus Egyház szakértőnek Monok Istvánt kérte fel. A jelenlegi evangélikus gyűjteményi helyzet és infrastrukturális lehetőségek ismeretében Monok István részletes szakvéleményt készített, amelyben többek között leírja, hogy a három gyűjteménynek (a könyvtárnak, a levéltárnak és a múzeumnak) Evangélikus Országos Gyűjteményekké kell egyesülnie.⁵ A jövőben ez az intézmény, mint „a Magyarországi Evangélikus Egyház *nemzeti* könyvtára, levéltára és múzeuma” működjék.⁶

Az evangélikus egyház történetében kimutathatók az *evangélikus nemzeti könyvtár* eszméjének és a gyűjteményi integráció történeti előzményei. Az EOK alábbi könyvtártörténeti vázlata az 1812–1957 közötti éveket idézi fel.

¹ MÁLYUSZ Elemér, *Központi könyvtárunk*, Lelkipásztor, 27(1952), 317.

² MÁTYÓKI János, *Az Evangélikus Országos Könyvtár = A Magyarországi Evangélikus Egyház*, szerk. KOLLEGA TARSOLY István, KOVÁCS Eleonóra, Bp., Tarsoly, 2015 (A reformáció kincsei, 1), 219.

³ *Gyűjtőköri szabályzat*, 2007.

⁴ MÁTYÓKI János, *Beköszöntő = Bivio: tanulmányok az Evangélikus Országos Könyvtár műhelyéből: 2012*, szerk. MÁTYÓKI Gábor, PINTÉR Gábor, Bp., EOK, 2013, 5–16, ebben a gyűjtemény jellegéről is olvasható összefoglalás. A könyvtár történetével kapcsolatos egyéb publikációk: <<http://konyvtar.lutheran.hu/a-konyvtarrol/publikaciok>> [2016. január]

⁵ 2008-ban maguk a gyűjteményvezetők kezdeményezték az integrációt, de akkor nem valósulhatott meg.

⁶ MONOK István, *Vélemény a Magyarországi Evangélikus Egyház közgyűjteményeinek küldetéséről, működéséről és elhelyezéséről*, Kézirat, 3. A részletesen kifejtett szakmai célokat és feladatokat remélhetőleg megvalósítják/megvalósíthatják a gyűjtemények munkatársai.

Az evangélikus egyház közgyűlési jegyzőkönyvei, valamint az EOK jelenlegi állománya szerint az EOK törzsanyaga az egyetemes könyvtár, az Országos Luther-Könyvtár és Múzeum (LKM), valamint az 1945 után megmentett iskolai, intézményi és magánkönyvtárak állományából alakult ki.

I. Egyetemes Könyvtár

Az egyetemes (azaz országos) könyvtár és levéltár története a kezdetektől, 1812-től szorosan összefüggött egymással. Egyetemes könyvtárat és egyetemes könyvtárost már ettől a kezdeti időtől említene az egyházi jegyzőkönyvek. Az egyetemes levéltáros és könyvtáros legtöbbször (de nem mindig) ugyanazon személy volt. Schedius Lajost, az első levéltárost egyben könyvtárosnak is nevezték.⁷ Halála után kettévált a két terület és a jegyzőkönyvek külön-külön tárgyalták a levéltárnok és a könyvtárnok jelentését. Levéltárosnak Kánya Pált, könyvtárosnak pedig Bauhofer György budavári lelkészt választották meg (1848–1864). Bauhofer halála után a könyvtárat átvitték a Pesti Evangélikus Egyház új gimnáziumi épületébe, s az egyetemes könyvtárnokok pedig a gimnázium tanárai lettek: Horváth Zsigmond (1865), Szénássy Sándor (1866–1872)⁸ és Elischer József (1873–1883).⁹ Utánuk újra, egészen 1952-ig minden egyetemes levéltáros egyben könyvtáros is volt: Doleschall Sándor (1883–1893), Góbi Imre (1893–1926), Scholtz Oszkár (1926–1944), átmenetileg Vargha Sándor egyetemes főtitkár (1944–1946)¹⁰ és Mályusz Elemér (1947–1952). Az egyszemélyes gyűjtemény a nagyobb munkákhoz mindig segéderőket vett igénybe.

A kezdetben egyetemes könyvtárnak nevezett gyűjtemény elnevezése az 1920-as évektől kezdve megváltozott: a levéltár kiegészítő részét képező könyvtár,¹¹ egyetemes levéltár és könyvtár,¹² az egyetemes egyház levéltára és könyvtára.¹³ Virág Jenő 1953-as könyvtári jelentésében „personális unió”-nak nevezte a két gyűjtemény több évtizedes együttélését.¹⁴

I. 2. Az egyetemes könyvtár állománya

Jelentős különgyűjtemény, nevezetesen Mária Dorottya főhercegnő 1847-es teológiai könyvado-mánya (571 kötet, a továbbiakban: MDK) alapozta meg az egyetemes könyvtárat.¹⁵ A 19. században és a 20. század elején lassan, évente mindössze pár kötet teológiai könyvvel és folyó-irattal gyarapodott az állomány. A lassú gyarapodás fő oka, hogy a 18–20. század első felében az evangélikus könyvtáraknak, s így a gyarapodásnak is fő helyszínei elsősorban az iskolai és a gyülekezeti könyvtárak voltak.

Az EOK küldetésnyilatkozatának előzményeként is felfoghatjuk, hogy 1884-ben a közgyűlés felszólította az evangélikus szerzőket, hogy munkáik egy-egy példányával gyarapítsák az egyetemes könyvtárat.¹⁶ Nyomatékosan kérték az iskolákat, hogy küldjék be a nyomtatott iskolatörténeteket és értesítőket.¹⁷ Lassan, de megindult a könyvek beáramlása, sőt ekkortól már vétel útján is gyarapítottak. Elkezdték vásárolni Luther műveinek weimari összkiadását. Az egyetemes felügyelők feladatuknak tartották a levéltár és a könyvtár fejlesztését, így például Prónay Dezső báró, egyetemes felügyelő megszerezte Baltik Frigyes püspök gyűjteményét.¹⁸ Az

⁷ Egyetemes [=Országos] Közgyűlési Jegyzőkönyv (a továbbiakban: EKJ), 1848, 5. Interneten elérhető: <<http://medit.lutheran.hu/>> vagy <<http://library.hungaricana.hu/hu/>>.

⁸ Egyben a gimnázium könyvtárnoka, 1869-től kezdve pedig egyetemes levéltáros is volt.

⁹ Egyben a gimnázium könyvtárnoka, 1877-től kezdve pedig egyetemes levéltáros is volt.

¹⁰ EKJ 1946, 84.

¹¹ EKJ 1927, 47.

¹² EKJ 1930, 108.

¹³ EKJ 1933, 49.

¹⁴ EKJ 1954, 6. melléklet; lásd még: BÖRÖCZ Enikő, *Az Evangélikus Országos Levéltár (Budapest) kéziratkatalógusa: 1850 előtti kéziratok*, Bp., OSZK, 1993 (Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai, 10), 8–10.

¹⁵ EKJ 1848, 5.

¹⁶ EKJ 1884, 12.

¹⁷ EKJ 1897, 22.

¹⁸ EKJ 1918, 27.

1920-as évektől kezdve évente átlagban már két-háromszáz kötettel gyarapodott a könyvtár,¹⁹ de Mályusz Elemér 1952-ben még úgy ítélte meg, hogy ez a gyűjtemény nem volt könyvtárnak nevezhető.²⁰

Az LKM 1921-es létrejötte után kimutatható a törekvés az egyetemes egyházhoz beérkező levéltári és könyvtári anyag szétválasztására: az egyetemes levéltárba kerüljenek a levéltári anyagok, míg a könyveket az LKM gyűjtse. Ezért például az egyetemes egyház átadta az LKM-nek kezelésre Szlávik Mátyás teológiai tanár és Szontagh Tamás geológus könyvtárát.²¹ Ez a törekvés azonban maradéktalanul nem valósulhatott meg, ugyanis az egyetemes egyház 1929-ben olyan, csak neki szóló nagy könyvadománnyal, mintegy 28 000 kötettel gazdagodott, amely a 19. századi egyetemes (országos) könyvtári eszme újbóli megerősödését eredményezte. Az örökös, Degenfeld Pál gróf az egyháznak ajándékozta Podmaniczky Géza báró és Degenfeld-Schomberg Berta grófnő kiskartali könyvtárát (a továbbiakban: PDK). A Prónay Sándor báró tóalmási és Podmaniczky Lajos báró aszódi könyvtárát is magába foglaló muzeális gyűjteményt az adomány- és alapítólevél szerint az egyetemes egyház köteles megfelelően és elidegeníthetetlenül őrizni, valamint a köz rendelkezésére bocsátani (PDK irattára).

1932-ben kiemelkedően nagy számú könyvvel, 804 kötettel gyarapodott a könyvtár.²² 1935-ben megszületett „A magyarhoni ág. hitv. ev. egyetemes egyház könyv- és levéltári szabályzata”, 1936-ban pedig „Az evang. egyetemes egyházi könyv- és levéltár őrzési, kezelési és használati ügyrendje”. A könyvtár neve „A magyarhoni ág. hitv. evang. egyetemes egyház Podmaniczky–Degenfeld könyvtára” lett. Könyvállománya a PDK-ból és a kiegészítésére szolgáló úgynevezett levéltári könyvtárból állt. Ez utóbbi elnevezés az 1812-től gyarapodó egyetemes könyvtárat takarja. A két könyvtárrész külön- és együttállásának gyakorlati szempontú felépítése kezdődött el. A főleg teológiai és evangélikus eredetű műveket hozzáillesztették a PDK-hoz, de továbbra is a levéltári pecsétet nyomták bele ezekbe a kötetekbe. A könyvekről szürke színű cédulákat írtak, hogy azok beilleszthetők legyenek a PDK fehér színű cédulái közé, illetve szakrendjébe. Scholtz Oszkár szakkönyvtárrá szerette volna fejleszteni a gyűjteményt: célul tűzte ki az evangélikus egyházzal és általában a reformációval kapcsolatos valamennyi mű beszerzését, hogy az egyház kulturális örökségét a jövőben az olvasók elsősorban ebben a könyvtárban keressék és találják meg.²³ A könyv- és levéltáros hetenként két nap, délelőtt 9–12 óra és délután 17–20 óra között tartott hivatalos órát, az egyik napon a levéltár, a másik napon a könyvtár állt az érdeklődő kutatók, illetve olvasók rendelkezésére.²⁴ 1938-ban a teológusoknak és kutatóknak már könyveket is kölcsönöztek, a gyarapítás pénzügyi fedezetéül pedig létre kívánták hozni az „egyetemes könyvtár és levéltár barátainak társaságát”. Újlag felhívták az egyházközségeket arra, hogy a történelmi értékű okiratokat és könyveket adják be a levéltárba.²⁵ Adott esetben külföldi látogatóknak kisebb kiállítást rendeztek be a PDK termeiben.²⁶

A könyvállomány nagysága 1945-ben mintegy 40.000 kötetből állt: 28.000 (PDK) és kb. 6000 kötet („levéltári könyvtár”), valamint a külön kezelt Saxlehner-féle hagyaték,²⁷ Kovács Sándor püspök,²⁸ Sztéhlo Kornél lelkész és Szigethy Lajos tanár könyvtára.²⁹

¹⁹ EKJ 1928, 54.

²⁰ MÁLYUSZ, *i. m.*, 313.

²¹ EKJ 1926, 39; 1927, 41–42.

²² Placskó István és Kaczián János lelkészek hagyatékából vásárolt teológiai könyvek, az egyetemes felügyelői irodából küldött könyvek és folyóiratok.

²³ EKJ 1930, 62–63.

²⁴ EKJ 1934, 52; 1935, 61; 1936, 57–58.

²⁵ EKJ 1938, 45–46.

²⁶ EKJ 1937, 41.

²⁷ Saxlehner András (a Buda környéki keserűvíz felfedezője) és örököseinek könyvtára 2984 kötetből állt, és külön folyószámot kapott (EKJ 1937, 41; EKJ 1939, 26).

²⁸ EKJ, 1943, 60–61. Az EOK Augustinus, Johann Brenz, Caspar Huberinus egy-egy antikvája, Bornemisza Péter *Folio-postillája* (RMNy 541) ebből a könyvtárból származik. Férje kívánságának megfelelően Kovács Sándor özvegye ajándékként adta át az egyháznak a könyvtárát. Huszár Gál 1574-ben kiadott énekeskönyve csak ideiglenes letétként került 1950-ben az evangélikus könyvtárba (EKJ 1951, 55), végső őrzési helye az OSZK lett (RMK I. 332).

I. 3. Az egyetemes könyvtár székhelye

Az egyetemes könyvtár kezdetben a Pesti Evangélikus Egyház Deák téri épületében kapott helyet. Amikor elkezdték építeni a gimnázium új épületét (1863), figyelembe vették azt a szempontot is, hogy ott elhelyezhető legyen az egyetemes levél-, könyv- és képtár is.³⁰ A gimnáziumi könyvtár mellett külön szekrényben kezelték az egyetemes könyvtárat.³¹ 1908-ban az egyetemes egyház Üllői úti székháza Szentkirályi utcai szárnyába vitték át az egyetemes levéltárat és könyvtárat, valamint a velük együtt kezelt 16 festményt és 2 mellszobrot.³²

A Podmaniczky–Degenfeld Könyvtár 1930-ban történt elhelyezése az Üllői úti épület Szentkirályi utcai udvari szárnyában új helyzetet teremtett. A tervek szerint teológiai műveket is tartalmazó olvasótermet rendeztek be a PDK nagyobb, úgynevezett barna termében. Ebben a PDK összes teológiai könyvein kívül helyet kapott Luther műveinek weimari kiadása, valamint az úgynevezett levéltári könyvtárból és az MDK-ból kiválogatott teológiai könyvek gyűjteménye.³³ A többi könyv és az egyháztörténeti kézikönyvtár a levéltár irodáiban maradt. Ugyancsak a levéltárban, a földszinti, úgynevezett tűzmentes teremben helyezték el a könyvtár legértékesebb részét, az ősnymtatványokat és a 16–17. századi köteteket, ezzel megteremtve az EOK Régi és Ritka Könyvek különgyűjteményének az alapját.³⁴ Egy évszázad alatt először a könyvszekrények, majd a könyvraktárak az egyházi székház szinte valamennyi helyiségében megfordultak.³⁵

II. 1. Országos Luther-Könyvtár és Múzeum (LKM)

A Luther-Társaság hozta létre 1921-ben, majd annak 1951-es megszűnésével az LKM is beolvadt az egyetemes könyvtárba.³⁶ Hétagú felügyelőbizottság ellenőrizte a működését. Az evangélikus egyház felügyeleti jogot kapott, és segéllyel rendszeresen támogatta. Az igazgatóőr, az LKM egyszemélyes munkása haláláig Kovács Sándor (1869–1942), az egyháztörténet professzora (1935-től dunáninnen püspök) volt. Teológusok csekély díjazásért segítették az épületen belüli könyvtárköltöztetést és a rendezési munkákat.³⁷

Az LKM-et a reformáció 400 éves jubileuma emlékére (1917) alapították. Célja „a reformáció történelmi, s különösképpen magyarországi emlékeinek, általában a magyar protestantizmus történetére vonatkozó emlékeknek összegyűjtése, rendezése, nyilvántartása” volt. Fontosnak tartották az egyház iránti ragaszkodás ébrentartását és élő emlék állítását: „a jövő üres káprázatként oszlik szét, ha múltunk, történelmünk köveit porladni engedjük.” A Trianon előtti Magyarország egész területéről gyűjtötték a magyar, német, szlovák és vend emlékeket.³⁸ Az LKM gyűjtőkörébe könyvek, aprónymtatványok, folyóiratok, kéziratok, vidéki (történeti) levéltári anyagok, fotók, emléktárgyak, klenódiumok, evangélikus írók és tudósok arcképei tartoztak. Az LKM tevékenységi köre a gyűjtésen kívül kiterjedt gyülekezeti időszak kiállítások, emlékünnepek szervezésére, az evangélikus írók, tudósok, papok életrajzi adatainak összegyűjtésére is.³⁹ 1922–1944 között megjelentették a Luther-Könyvtár és Múzeum füzeteit. A Luther-Társaság pedig gyülekezeti könyvtárak alapítását és fejlesztését indította el.⁴⁰

²⁹ EKJ 1940, 27–28.

³⁰ EKJ 1862, 14–15.

³¹ EKJ, 1866, 4. A könyvtár többször vándorolt a pesti egyház, illetve a gimnázium különböző helyiségei között. A pesti egyház egy idő után bért kért a tárolásért (EKJ 1897, 22).

³² EKJ 1908, 26.

³³ EKJ 1936, 38.

³⁴ EKJ 1930, 62.

³⁵ 1927-ben például a könyvek nagy részét az I. emeleti tanácsterem könyvszekrényeibe helyezték el (EKJ 1927, 47).

³⁶ EKJ 1951, 54–55. Már Kovács Sándor halálakor, 1942-ben felmerült, hogy átadják az LKM-et az egyetemes egyháznak (EKJ, 1942, 61).

³⁷ EOL Luther-Társaság, 17. doboz: LKM. 1930-ban éppen a PDK elhelyezése miatt kellett az LKM-nek kiürítenie és elhagynia a Szentkirályi utcai szárnyat (EOL, az Egyetemes Egyház iratai, 402/1930).

³⁸ *Felhívás az Országos Luther-Könyvtár és Múzeum ügyében*, Ösvény, 5–8(1917–1920), 232.

³⁹ *A Luther-Társaság igazgatása alatt álló Országos Luther-Könyvtár és Múzeum szervezeti szabályzata*, EOL, az Egyetemes Egyház iratai, 248/1927.

⁴⁰ EKJ 1924, 32; 1931, 39; 1938, 47.

II. 2. Az LKM állománya

A jegyzőkönyvekben folyamatosan olvashatjuk a felhívást, hogy az evangélikus szerzők küldjék be az LKM-be kiadványaikat. Az LKM kötelempéldányként kérte az összes egyházi nyomtatványt is.⁴¹ Kiemelték, hogy már jelentős az egyházi ünnepek meghívóinak és műsorainak, valamint a nyomtatott családi jelentéseknek a gyűjteménye, amely idővel értékes történelmi forrássá válhat.⁴²

Pénzadományokból és egyházi segélyből könyveket vásároltak,⁴³ például a Ranschburg-antikváriumtól.⁴⁴ Nem folytathattak mindig tervszerű gyarapítást, ugyanis a raktárban ládaszám álltak azok a könyvek, amelyeket az LKM-nek kellett megvásárolnia azért, hogy az özvegy pap-nék és papi árvák sanyarú sorsán segítsen.⁴⁵ Ajándékképpen kapták meg például Perlaky Dávid,⁴⁶ Solymosy Lajos egyetemes felügyelő⁴⁷ és a Pest megyei esperesség ezerkötetes könyvtárát,⁴⁸ Székács József irodalmi hagyatékát,⁴⁹ Mágócsy-Dietz Sándor botanikus adományát, Thébusz János és Taubinger Rezső lelkészek könyveit. Vásároltak többek között Dax György mezőberényi és Kálmán Rezső orosházi lelkész hagyatékából, valamint Rác Gyula dunavarsányi lelkész könyveiből is.⁵⁰

Az LKM éves jelentéseiben mindig szerepel, hogy az állomány rendezése és katalogizálása folyamatban van. Mind a gyűjtés, mind a rendezés azonban csak elkezdődött, és Kovács Sándor halálával (1942) nagyrészt meg is szakadt. 1945-re az állomány nagysága kb. 8500, főként evangélikus tematikájú kötet volt.

II. 3. Az LKM székhelye

Kezdetektől fogva az egyetemes egyház székházában (Üllői út 24.) őrizték a gyűjteményt. Lingel János egy nagy állványt ajándékozott a könyvtár számára.⁵¹ Helyszüke miatt egyes felajánlott könyvtárakat nem tudtak beszállítani vidékről.⁵²

III. Az 1945 utáni könyvtári helyzet

Az evangélikus egyház Üllői úti székházába folyamatosan áramlottak be a megszűnt evangélikus iskolák és intézmények könyvtárai. 1949-ben az egyház ajándékként megkapta Radvánszky Béla báró sajkázai értékes, mintegy 15 000 kötetes művelődéstörténeti szakkönyvtárát, s vele együtt a mai EOK egyik legértékesebb dokumentumát, a *Balassa-kódexet*.⁵³

1952-ben az „illetékes állami szervek” kívánságára a könyvtár és a levéltár intézményileg szétvált. Az Országos Könyvtári Központ szemléje nyomán elindult a polcok építése, és az ömlesztett állapotban lévő állomány polcokra helyezése. Élére önálló könyvtáros, Virág Jenő lelkész került.⁵⁴ 1953 közepétől második könyvtárosként H. Gaudy László lelkészt nevezte ki az egyház.⁵⁵ Mivel az Üllői úti székház üres helyiségei iránt többen is érdeklődtek, ezt kivéendő,

⁴¹ EKJ 1924, 32; 1929, 49 stb.

⁴² EKJ 1932, 43; 1935, 53.

⁴³ EKJ 1939, 25.

⁴⁴ EKJ 1939, 25.

⁴⁵ Kovács Sándor levele Borbély Pálhoz, 1935. július 9. EOL, Luther-Társaság, 17. doboz: LKM.

⁴⁶ EKJ 1925, 35.

⁴⁷ EKJ 1927, 41.

⁴⁸ EKJ 1926, 39.

⁴⁹ EKJ 1929, 41.

⁵⁰ EOL, Luther-Társaság, 17. doboz: LKM. Itt található például Molitorisz János esperesnek Ostffyasszonyfáról Kovács Sándorhoz írt levele, amelyben megkérdezi, hogy az LKM átvonná-e az esperesség régi levéltárának 1600–1860-ig terjedő időből származó iratait. Később, 1934-ben örök letétként, három ládába csomagolva elküldte, s ahogy írta: „Borzalmas rendetlenség fog a ládából napvilágra jönni.”

⁵¹ EKJ 1925, 35.

⁵² EKJ 1928, 52.

⁵³ H. HUBERT Gabriella, *A sajkázai Radvánszky-könyvtár története*, Szeged, JATEPress, 1998, 92–97.

⁵⁴ EKJ 1954, 24–25, 6. melléklet.

⁵⁵ 1953 őszén Vető Béla egyetemes egyházi lelkész hivatalosan is a könyvtári-levéltári költözésekben vett részt (EKJ 1954, 6. melléklet). 1954-ben Virág Jenő a Teológiai Akadémia könyvtárosa, utóda pedig 1955 végéig Ferdinánd István teológiai akadémiai tanár lett. Az 1957-es jelentésben H. Gaudy László szerepel egyetemes könyvtárosként (EKJ 1957, 23).

az alkalmas helyiségekbe elkezdtek kiépíteni a levéltári és a könyvtári raktárakat, elkezdtek a pincében és a székház számos helyiségében lévő, sokszor ömlesztett könyvanyag elhelyezését és rendezését.⁵⁶ Lelkészek, tudományos kutatók és egyházi alkalmazottak már könyveket is kikölcsönözhettek.⁵⁷ A tényleges és teljes különválás azonban csak 1957-ben fejeződött be.⁵⁸

Az országos (egyetemes) könyvtár eszméjének kialakulását és az alapítási évet, ahogy a vázlat mutatja,⁵⁹ több dátumhoz is köthetjük: 1812, 1921, 1930, 1952 vagy 1957. H. Gaudy László egyetemes könyvtáros az 1957. július 10-i közgyűlésen bejelentette, hogy megtörtént a könyvtár és a levéltár teljes szétválasztása.⁶⁰ Ekkortól először Országos Evangélikus Könyvtárnak, majd pedig mai nevén, Evangélikus Országos Könyvtárnak nevezték az egyesült könyvgyűjteményt.

IV. Kitekintés

Az evangélikus egyház nemzeti könyvtára kialakítására, ahogy látható, különböző történelmi vagy egyéb okokból többször is történtek kísérletek. Ahogy az Országos Széchényi Könyvtár is csak törekedhet a teljesség elérésére, így a meglévő alapokon az EOK is csak törekedhet a hiányok pótlására.⁶¹ A magyar evangélikus jelenkori dokumentumokat viszont kötelempéldányként és vásárlás útján ma már a teljesség igényével beszerezheti. A virtuális térben a Magyar Evangélikus Bibliográfia (MEB) folyamatos építése és a Magyar Evangélikus Digitális Tár⁶² segítheti a teljességre való törekvést.

Az EOK 1812–1957 közötti története azt mutatja, hogy a könyvek szakszerű feldolgozására szinte sohasem volt lehetőség ebben az időszakban.⁶³ Ugyanakkor elmondható, hogy az egyház és mindenkor könyvtárosa többnyire minden történelmi változást kivédve erőfeszítéseket tett arra, hogy az egyre gyarapodó könyvanyagot méltó módon elhelyezze, megőrizze, könyvtárrá fejlessze és mind nagyobb kör számára elérhetővé tegye.

Két évszázad alatt az országos (egyetemes) könyvtár a mintegy százhuszezer kötetével az evangélikus könyvtárügy legnagyobb gyűjteményévé, a többi egyház könyvtára és a világi gyűjtemények mellett a magyar kulturális örökség nélkülözhetetlen és életképes részévé vált.

⁵⁶ Ahogy Virág Jenő az 1954. március 8-i jelentésében írja: „Így majd az állami levéltári és könyvtári szervek állanak mögöttünk az igénylőkkel szemben.”

⁵⁷ EKJ 1954, 6. melléklet.

⁵⁸ Még 1953-ban is a két gyűjteményt pénzügyi egységként kezelte az egyház (EKJ 1954, 6. melléklet).

⁵⁹ A jövőben kronológia formájában részletesen szeretném feldolgozni az EOK kialakulásának a történetét.

⁶⁰ EKJ 1957, 23.

⁶¹ A hiányok egy része pótolható az EOK feldolgozatlan (nagyreszt duplumokat vagy nem evangélikus műveket tartalmazó) állományából, vétel útján (például az antikváriumokkal való rendszeres kapcsolattartásból) vagy az OSZK főlépéldány-jegyzékeiben felajánlott kötetekből.

⁶² <<http://humanus.bibl.u-szeged.hu/human/meb>>, <<http://medit.lutheran.hu/>>

⁶³ Az EOK irattára ma már egy helyen őrzi mindazokat a könyvjegyzékeket, különböző formájú katalóguscédulákat, címfelvételeket, amelyek a beáramló könyvekkel együtt érkeztek be, illetve a levéltári könyvtár rendezése során keletkeztek. Az 1960-as évek elejétől kezdődött meg a katalógus építése, a könyvek numerus currens szerinti feldolgozása. A különgyűjteményekben lévő könyveknél a numerus currenshez külön betűjel is társul (PD, MD, R).